

LIBERALİZM VE SOSYALİZM

Konferansı veren :

Ord. Prof. Dr. W. Weddigen

Tercüme eden :

Dr. Ekmele Zâdîl

Bugün dünyamızı ikiye ayıran doğu ve batı arası ihtilâf, her şeyden evvel siyasî mahiyettedir. Yani karşı, karşıya duran her iki milletler grubunun kuvvet mücadelesine taallük etmektedir. Fakat bu ihtilâf iktisadî ve içtimâî siyaset bakımından mevcut bir hürriyetten doğmadır. ve bu öyle bir hürriyettir ki esas itibariyle liberalizm ile sosyalizm arasındaki farka mutabıktır. Binaenaleyh, burada bu ayrılışın kısaca bir tarihçesini yapmanın zarureti vardır.

Avrupda aydınlık çağı akli mahiyetteki Humanizm zihniyeti ortaçağın skolastik düşünce tarzına karşı bir aksülâmel vücade getirmiş, tabii hukukun fertçiliği ile birlikte şahsiyeti de yeniden keşfetmiştir. Skolastik zihniyet camia fikrini aşırı derecede tebarüz ettirmek suretiyle ortaçağın fikir hayatını kısıvrak bağlamışken Humanizm, hürriyeti tabii bir hak bilen ve akilla mücehhez bulunan ferd şahsiyetini ileri sürüyordu. Bunun neticesinde ilkin güzel san'atlarda ve ilimlerde ortaçağın maniaları yıkılmıştı. Güzel san'atların rönesansı ve tabiat ilimlerinin muazzam gelişmesi bunun en çok göze çarpan neticelerini teşkil etmiştir.

Reformasyon devrinde yeni fertçi ruh, din ve kilise üzerinde tesirini göstermişti. İktisat ilimlerinde ise 18inci asırda Fiziokratların ve İngilizlerin klâsik ekolünün zuhuruna şahit olunmuştı.

İşte burada iktisat ilminde de ortaçağın ve Mekantilizmin ekonomiye koyduğu kayıtlara ve tahditlere karşı hücum edilmişti. Fiziokratların 1774 te ölen başları Quesney'e göre cemiyet ekonomisi tabii kanunlara tâbidir. O buna «*Ordre naturel*» diyordu ve bu kanunlara göre serbest ve münferit ekonomilerin tedahülü, iktisadî kuvvetlerin serbest işleyişi

içinde bütünlüğün mümkün olan en büyük ahengini kendiliğinden sağlar. Hususî mülkiyet ve akit serbestisi esasına dayanan serbest rekabet, serbest piyasada müstahsil kuvvetlerin mümkün olan en iyi imtizacım ve gelirlerin adilâne tevazününü temin eder. Binaenaleyh fiziokratlardan ezcümle Turgot'ya göre devlet tarafından icra ve tatbik edilecek olan bir nizam ki o buna «ordre positive yani müsbet nizam» der. Ferdin iktisadî hürriyetini sadece bu hürriyeti caniyane tecavüzlere karşı korumakla yetinmelidir. Fiziyookratlar bunu şöyle ifade ederler :

«Bırakın yapsınlar bırakın geçsinler, dünya kendiliğinden yürür.»

Adam Smith ve Rikardo isimleri tarafından temsil edilen İngiliz ekolü işte fiziyookratların bu ahenk düşüncesini iş = kıymet ve bir de «Tabii fiyat» nazariyeleri yardımı ile tekemmül ettirmişler ve bu tabii fiyat fikrini iş ücretine de tatbik etmişlerdir.

İngiliz klâsik iktisat müellifleri Turgot'ya benzer şekilde devletin serbest iktisada karışması aleyhindedirler. Bu noktai nazara istisna teşkil edecek surette tahditle meselâ malî gümrükler veya mukabeleibilmisil tarzındaki gümrüklerle bazı içtimaî siyaset tedbirleri klâsik ekol tarafından kabul edilmekle beraber sistematik şekilde muhakeme mevzuu edilmek yolu ile ekolün bilgi yapısı içine alınmış değillerdir. Ve bundan dolayıdır ki Richard Cobden'in başkanlığı altındaki «Manchester ekolünün» temsil ettiği iktisadî liberalizmin, ilham ve işaretlerini, kayıtsız şartsız bir serbestlik ve lüzumu pek aşikâr olan içtimaî siyaset zaruretlerini istihkar mânasına alarak ifrata vardırırmışlardır. Bunlara göre Devlet prensip itibariyle insanları birbirine karşı korumak ve böylece ekonominin serbestisini sağlamakla iktifa etmelidir. (Bunlarla istihza eden Lassalle sonraları bu fikir için devleti gece bekçisi yapıyorlar diyecektir). Klâsikler devlete maarif işlerinin teşvikini de vazife olarak tevdi etmişlerdir. Hususî mülkiyet ve akid hürriyeti ferdin serbest piyasada hareket serbestisini temin ederler. Piyasada fiyat teşekkülü serbest rekabete tâbidir. Vaktaki teknik icadlar yardımıyla büyük işletmeler meydana geldi ve istihsal vasıtalarına sahip olan müteşebbisler ekseriyetleri itibariyle inhisarcı bir ileri kuvvet ihraz ettiler, işte o zaman liberal iktisat rejimi temeli üzerinde ferdiyetçi sermayedar nizamı (Fertçi kapitalizm) yükselmiş oldu.

Gerçekten arada geçen zaman zarfında yani 18 inci yüzyıl esnasında ilmî, iktisadî ve kültürel hayatın kurtuluşu burjuva sınıfının kuvvetlenmesinde âmil olmuştu. Bütün bu sahalardaki başarıları ile hayat hakkını isbat eden burjuva sınıfı aynı yüzyılın sonuna doğru siyasî hürriyetini de koparıp elde etmişti. 1789 senesine isabet eden Fransız ihtilâli,

burjuva sınıfını heryerde «Üçüncü Etat» (Üçüncü Sınıf) diye vasıflandıırılmağa başlanan yeni bir millet unsuru olarak ortaya çıkarmış bulunuyordu.

Bu zümrenin yeni kımıldanmağa başlayan kuvvetleri ilim sahasında sınıf serbestisinin meslek seçimi hürriyeti, bir yerden başka yere geçme serbestliğı ve iş alanlar ile verenler arasında mukavele veya akid hürriyeti gibi liberalizmin zaferleriyle karşılaştılar. Liberalliğın bu elemanları tesirleri itibariyle daha evvel anlattığımız şekilde her ilmin teknik sahasınaoaki muazzam icadlarıyla birkaç misli daha kuvvetlenmişlerdi. Zira bu yeni icadlar tabii kuvvetleri insanların hizmetine koymak hususunda âmil olmuşlardı. Bu sayede öyle bir gelişme meydana gelmişti ki iktisadî hamlenin temposu ve dinamizmi bakımından tarihte o vakte gelinceye kadar misli görülmemişti. İşte «Tiers état» denilen üçüncü sınıf, cesur, atılgan ve ekseriyetle pervasız müteşebbis zümrenin kumandasında iktisat zaferden, zafere koşarken, kimsenin dikkatini çekmeyen, ve benliğinin şuurunu idrak etmeyen yeni bir sınıf daha doğmakta idi. Bu sınıf sefaletin ve fukaralığın gölgesinde ıztırap ve göz yaşları içinde dördüncü sınıf iken işçi sınıfını teşkil etmekte idiler.

Eğer ortaçağın sonlarında «zanaatkâr» serbest bir hale gelmesi ile kalsaydı, serbest rekabet içinde esas itibariyle şans müsavathhğma sahip olacak olan ei işçiliğı şeklindeki küçük işletmelerin umumî manzarası, belki klâsik ekolün tasavvur edip peşinen kabul ettiği faraziyelere tekabül edecekti ve bu ekolün kabul ettiği şekilde vücade gelecek ahenk realitede gerçekten vücuda gelebilmiş olacaktı. Halbuki teknik terakkilerin neticesinde büyük işletme denilen bu teşekküller ortaya çıkmış olduğundan sermaye mahdut sayıda müteşebbislerin elinde toplanmış bulunuyordu. İşte sermayece kuvvetli mevkide olan bu müteşebbisler istihsal vasıtalarının yegâne sahibi olunca iş piyasasında karşılarında dağınık şekilde bulunan binlerce işçi önünde son derece üstün, kuvvetli görünüyörlardı.

1769 senesinde buhar makinesi icad olunmuş, 1771 de İngilterede ilk iplik bükme fabrikası kurulmuştu.

Mensucat işçiliğı makineleştirilmiş ve hususî evlerdeki işçilerin yardımından müstağni bir hale gelmişti. Gittikçe artan kömür talebini tatmin gayesiile maden ocakçılığı yer yüzündeki işletme şeklinden yeraltı işletme şekline inkilâp etmişti. Mütemediyen genişleyip daha büyük eb'ad da tesisler kuran ağır endüstri demirin istihsal ve işlenmesi hususundaki terakkiler yardımı ile, gittikçe artan istihsal faaliyetine lüzumu olan yeni makineleri yetiştirmeğe başlamıştır.

Kapitalizmin ilk çağlarında bu sanayi işçi zümresinin içine düştükleri sefalet fecidi. Mekanikleşen sanayide sâyiden esaslı surette tasarrufta bulunan istihsal metodları, fiyatların mütemadi bir sukutunu intaç etti; fakat fiyatlardan evvel ve bundan daha da fazla olarak işçi ücretleri düşürülmeğe başlandı. Ücret düşüklüğü meselâ İngiliz pamuk dokumacılığında 19 uncu asrın ilk sülüsünde satın alma kabiliyeti bakımından üçte bire kadar vardı. Böylece eninde sonunda iktisadî verimliliği ve aynı zamanda işçilerin hayat standardını hiç şüphesiz esaslı surette arttırmış olan sanayi sahasındaki teknik inkişaf, çalışma faktörlerinin gerekli gruplaşmaları tahakkuk edinceye kadar, doğrudan doğruya buna maruz kalan yani o zamanki işçi zümresini feci bir sefalete düçar etmişti. Bundan dolaydır ki halk gazabının, makinelerin tahribi şeklinde de görüldüğü veçhile, ekseriyetle makineler aleyhinde tecelli etmiş olması anlaşılır bir keyfiyettir. İlk zamanlarda çok düşük olan bu «açlık ücretleri» nin bile nakit yerine umumiyetle tâbiri marufiyeye «Trücsystem = aynı mübadele sistemi» ile yani fabrika mamulleriyle ödenmesi, bunların mübadelesinde (satışında) işçileri yeni kayıplara maruz bırakıyordu. Bu arada Mançesterci liberalizm, işçilerin münhasıran iktisadî olan birleşmelerini meselâ sendika kurmalarını dahi serbest rekabet umdelerine bir tecavüz telâkki edecek ve her grev hareketinde «ticaret serbestisi» sine karşı yöneltilmiş bir suikast kokusu arayacak kadar serbest ticaret tezini doktriner (tek taraflı) bir tarzda ileri götürdü. Mançesterciler tarafından isdar edilen «koalisyon memnuiyeti» işçi zümresinin durumunu daha da zayıflattı. Bu kötü durum işçilerin çocuk ve karılarını da fabrika ve maden ocaklarında çalışmaya icbar etti. Daha da dun ücretlerle çalışmaya amade olan kadın ve çocukların meydana getirdikleri bu yeni rekabet neticesi, ücretler bir miktar daha sukut etti. Günde 13 - 15 saat çalışan İngiliz fabrikalarında hattâ 4 - 5 yaşındaki çocuklar bile makinelerin altındaki çöpleri temizlemek ve yer altındaki maden galeri aletlerini muhafaza etmek gibi işlerde istihdam edilmeğe başlandılar. Maden ocaklarında kadın ve genç kızlar yarı çıplak vaziyette ve ekseriyetle dizlerine kadar su içinde olan kömür el arabalarının çekilmesi işlerinde çalışıyorlardı.

Sanayileşmenin daha sonra başlamakla beraber İngiltereye nazaran daha sür'atle yerleştiği *Almanyada* da çocuklar 11 - 14 saat ve hattâ gece işlerinde bile çalıştırılıyordu. O zamanki müteşebbisler (işverenler) ekseriyetle hiç bir an'aneye sahip olmayan sonradan görme kimselerdi. Bunlar işçilere karşı sermaye sahibi olmanın bahşettiği üstünlüğü, ihtimal biraz da bizzat kendilerinin de ağır bir rekabet mücadelesinin tazyiki altında bulunmalarının da tesirile, vicdansızca istismar ettiler.

Fabrika binası olarak kullanılan iş yerleri umumiyetle alelacele ve her türlü fennî ve sıhhi hususlardan mahrum bir halde meydana getirilmiş olduğundan, kazalar yüksek bir hadde balığ oluyor, işçilerin sıhhatleri de mütemadiyen bozuluyordu. İşçi gaddar bir istismar objesi (mevzuu) olduğunu idrak ediyor, buna bir de mekanikleşmenin boşluğu içindeki makinenin efendisi değil fakat hâdimi şeklindeki fabrika işçiliğinin yeknasaklığı inzıam ediyordu.

İşçinin ezici bir tâbiyet altında geçen bu hayatı, hiç bir yükselme ümidi olmadan ve daima işsizliğin tevlit edeceği daha büyük bir sefalet korkusu içinde sürdüğü düşünülecek olursa, mançesterli iktisadî liberalizmin işçilere reva gördüğü «hürriyetin» ne olduğu daha iyi anlaşılır. 1845 senelerinin meşhur İngiliz Mavi kitapları bu durumun korkunç tasvirleriyle doludur.

Bu haller sadece ahlâkî ve insanî ideallerin suratına şaklayan siller olmakla kalmıyor, fakat aynı zamanda doğrudan doğruya iktisadî bakımdan da insan gücünün rasyonel olmayan bir istismarını tevlit ediyor ve mevzuubahs halk kitlesini cemiyet hayrına olarak kuvvetlerini tam olarak ortaya dökmekten alakoyuyordu. Bunlar yalnız işçilere değil, aynı zamanda millet camiasının diğer gruplarına da zarar ıka etmiş oluyorlardı.

İşte işler buraya gelince içtimâî bakımdan insanların kitle halindeki hareketlerinde görülmesi mutad olan zikzak hareketinin yeniden tecellisine şahit olundu. Zira ötedenberi görülmüştü ki insanlar ekseriya bir aşırı hareketi bırakıp tamamen aksi istikamette bir vâdiye saparlar ki bu sefer de öyle olmuştu. Fikrimizi izah edelim : Liberal meslek zuhur etmeden önce millî camiada kollektif (maşerî) birlik esası ifrata vardırıldığı için bilhassa ortaçağın sonlarında Avrupalı medenî ve iktisadî hayatına bir hareketsizlik ve cansızlık ârız olmuştu. Tam o sırada yeni zuhur eden liberalizm bu cansız kütleye yeni bir ruh aşlamıştı ve şayet bu yeni hürriyet dalgası imdada yetişmemiş olsaydı, bugünkü medeniyetimiz tasavvur dahi edilemezdi. Filhakika bu cihetten ferdi, hürriyet ve serbestiye kavuşturan yeni devrin tarihteki mutena yerine kimse dokunamaz ve bunu kimse inkâr edemez. Lâkin yukarıda dediğimiz gibi beşer ifrattan tefrite meyyaldir. Bunun içindir ki Mançesterli ideal zihniyet de arası çok geçmeden iktisadî hayatta, daha önceki aşırı mâşerî (kollektif) gidişin yerine, bu sefer de *serbestî fikrini* ifrata götürmüş ve böylece ortaya bir dağınıklık ve perişanlık ikame etmişti. Bu vaziyet ise öbüründen daha az tehlikeli olamazdı. Artık sosyal siyasetin ilk müjdeleri belirmişti. Ve denilebilir ki sosyal siyaset demek, *ferdiyetçiliğin serbestî cereyanının ifrata vardırılması*

yüzünden cemiyette hasıl olan müessif tezahürleri önlemek gayesile, ferdîyetçiliğe kollektif düşünceler katmak ve böylece liberalliğin cemiyet hayatını zehirleyici dışlarını söküp almaktır.

Yeni sanayi şehirlerine sıkıştırılmış olan işçileri tehdit eden salgınların umum için de tehlike arzettiği görülmesi üzerine İngilterede işçi sâyiinin korunması babında 1802 senesinde (Moral and Health Act) namı altında ilk kanun isdar edildi. Almanyada Ruhr bölgesindeki sosyal durumun halkın askerlik kabiliyetini azalttığı müşahede olunduktan sonra 1839 ve 1840 senelerinde Prusya ve Bavyerada «Sâyin korunması» na müteallik ilk kanunlar isdar edildi.

Sosyal siyaset sahasındaki bu ilk tedbirlerin bilhassa sosyal reform taraftarı şehirliler tarafından talep ile bunlar marifetiyle gerçekleştirilmesi, Almanyada geçen asrın ortasından itibaren bizzat işçilerin de uyanmasını intaç etmiştir. Biz burada daha sosyalizmden evvel yol açmış olan liberalizmin tekmil kritikçilerine temas edemeyeceğiz; sadece 1847 senesinde Almanyanın Ren bölgesinden komünist tahrikçisi olarak ihraç edilen *Karl Marx* hariçte *Friedrich Engels* ile birlikte «Komünist Manifestosu» nu kaleme aldı. Bu beyannamesinde işçileri «Dünya proleterleri birleşiniz!» parolası ile sınıf mücadelesine davet etti. Marx Klâsik Okul mensubu İngiliz iktisatçıların «kıymet nazariyelerinden» mülhem olarak işçinin sermaye tarafından istismar edilmesini iktisadî nazariye ile isbata çalıştı. İstihsal vasıtalarının maliki sıfatı ile kapitalist işçinin yalnız kendisi tarafından istihsal edilen «fazla kıymeti» kendisine alakoymaktadır. İşte bu nazariyeye dayanarak Karl Marx istihsal vasıtalarının proletarya diktatörlüğü idaresi altında kendi tâbirile, «soyguncuların soyulması» suretile cemiyete mal edilmesini talep etti. İşçilerin bu siyasi hâkimiyeti hakkında «Matrialistische Geschichtsaufassung = Maddeci tarih telâkkisi» eserinde kehanetinde bulunmakta ve bu hâkimiyetin istihsal metodlarının mecburî değişmesi neticesinde tahakkuk edeceğini söyliyerek bundan da «sınıfsız cemiyet nizamı» nın gerçekleşmesini beklemektedir.

Marxizm'in (bilhassa *W. Liebknecht* ve *A. Bebel* tarafından) önceleri Almanyadaki liberal zihniyetle kurulmuş işçi birliklerinde tesir icra edinceye kadar 17 senelik bir zamana ihtiyaç hissedilmiştir ki aslında bu birlikler 1868 de Marksist zihniyetle meydana getirilen «Sosyal Demokrat İşçi Partisi» nin nüvesini teşkil etmiştir. Diğer taraftan 1863 te sosyalist tahrikçi *Lassalle*, ölümünden bir sene evvel «Umumî Alman İşçi Birliği» vücade getirmişti. Bu birlikte *Lassalle*'in «Devlet yardımına dayanan müstahsil sosyeteler» talebi ön plânde yer almıştı.

Böylece daha ziyade Devlet sosyalizmine taraftar olan Lassalleciler ile marksçı «Sosyal Demokrat İşçi Partisi» 1875 te Gotha'da aktedilen bir kongrede «Alman Sosyalist İşçi Partisi» ismi altında birleştiler. «Gotha birleşmesi programı» namile anılan programın esas itibarile Markist oluşu ve «sınıfsız bir cemiyet» vadile birlikte marksçı istismar nazariyesini ihtiva etmesi, nazariyata daha yatkın Alman halkında müsaait bir tesir icra etmekten hali kalmamıştır.

Bu suretle Gotha programı, sadece (sâyiin korunmasına matuf sosyal siyasete müteallik talepleri de havi) Marxist tezleri ihtiva eden Erfurt programı ile tadil edildi ve bu program 1921 e kadar mer'iyette kaldı. Almanyanın sür'atle inkişaf eden sanayileşmesi neticesi olarak — daha 1895 te umum Alman nüfusunun % 48 i işçi sınıfına dahildi — bu işçi partisinin seçmen adedi çok arttı. Bilâhare «Alman Sosyal Demokrat Partisi» (S. P. D.) namını alan bu partinin Marxist cereyana uygun siyasî hedefleri ön plânda geliyordu; halbuki o zamanki sosyal tedbirler daha ziyade iktisadî karakteri haizdir. Bununla beraber Parti bilvasıta sosyal siyasete müteallik kanunlar isdarı hususunda esaslı tesirler icra etti.

Bunun yanı başında Alman işçi meslek birlikleri âzalarının içtimâî ve iktisadî durumlarının yükselmesini aslı vazife olarak ele aldılar. İngiliz işçi sendikaları «Trade Union» lar model ittihaz edilerek 1860 tarihinden itibaren işçilerin meslekî birlikleriyle bağlanarak *sendikalar* vücade getirildi. Her zaman daha ziyade siyasî gayeler peşinde koşan partilerden farklı olarak sendikalar, hakikî hedeflere erişmeğe çalışan politika fikri içinde daima işçi sınıfının *iktisadî* durumunun daha iyileştirilmesi hususunda gayretler sarfetmişlerdir. Bu cihet zamanla Sosyal Demokrat Partinin direkt tesirlerinden kurtulduğu nisbette artan bir şiddetle Sosyal Demokratların kendi tâbirleriyle «hür sendikalarında» müşahede edilmiştir. Zira bunların, hakikî hedeflere erişmeğe çalışan politika zihniyetine sahip Revizyonistlerin aksine olarak, radikal müstakil kanatları, bütün sosyal reformları, «inkiraza müheyya kapitalizmin kabule şayan olmayan taksitli tediyeleri» şeklinde mütalâa etti ve böylece radikal kanat prensibine sadık kalarak «zayıflatıcı bir uyuşma» diye kabul ettiği devlet sosyal politikasile her türlü işbirliğini reddetti.

Buna karşılık bilhassa Anglo-Sakson memleketlerdeki işçi hareketi çok büyük bir siyasî anlayış gösterdi. İngilterede 1883 te şehirli âlim ve muharrirler tarafından «*Fabian Society = Fabyan Cemiyeti*» kuruldu. Sosyal siyaset sahasında çalışmayı hedef güden bu cemiyetin kurulması neticesi olarak da Muhafazakâr ve Liberal Partiler arasında doğan

kıskanç rekabetten İngiliz sosyal politikası çok şeyler kazandı. Liberaller, sınıf mücadelesi fikirlerine ve marksist saçma iktisadî nazariyelere hiç bir suretle yer vermeyen, Marks aleyhtarı sosyal islâhatçi *Fabyerciler*in kuvvetli tesirleri altında kaldılar. Aynı zamanda 19 uncu asırda İngiliz işçilerinin durumu, İngiliz sanayiinin artık dünyaya hâkim bir hâle gelmesi neticesi olarak, öyle bir müsait mevkie ulaştı ki sınıf mücadelesi fikirleri ve marksçı sosyalizm bu sebepten de orada yayılma sahası bulamadı.

Bugün artık sosyalizm deyince hepsi için müşterek bir mefhum olarak dar bir mânâ anlıyoruz. O da istihsal vasıtaları üzerindeki hususî mülkiyetin kaldırılması suretile müşterek bir esas üzerinde sınıfsız bir cemiyet nizamını gerçekleştirmek isteyen bir düşünce sistemi mevzuubahstir. Halbuki Almanyada sosyalizm mefhumu son zamanlarda daha geniş mânâda tutulmakta ve yeni sosyalizm diye vasıflandırabileceğimiz bir cereyan meydana çıkmış bulunmaktadır. Bu cereyan istihsal vasıtalarının bütün kontrol tedbirlerinin dahi cemiyet tarafından alınmasını ve hattâ diriye piyasa ekonomisi mânâsındaki iktisadî sevk ve idare tedbir ve çalışmalarını da içine alacak kadar sosyalizm mefhumunu genişletmiştir. Bir şamil mefhum olarak sosyalizmden başka yukarıdaki mânâda komünizm, yani istihlâk vasıtalarının sosyalistleştirilmesini, ihtiyaç maddelerinin plân mucibince dağılmasını da ihtiva eden bu husus için dahi zaman zaman «sosyalizm» tâbiri kullanılmaktadır. Daha ziyade siyasî gayeler güden bu mefhumun genişletilmeleri ilmi sahaya fazla uygun değildir.

Yukarıda dar mânâlı tarifimizdeki *sosyalizmde*, mülk sahiplerinin ister zararlarının karşılanması isterse de karşılanmaması şeklinde olsun, istihsal vasıtalarının umuma mal edilmesi, sosyalistleştirilmesi, talepleri hemen her yerde ön plânda yer almaktadır. Bu bakımdan her sosyalizm cemiyet tarafından sosyal ekonominin kuvvetli bir merkezîyetçiliğe bağlılık ölçüsünü ihtiva etmektedir. Bu suretle görüyoruz ki sosyalizm, serbest bir piyasa iktisadiyatında ferdlerin serbestisi prensibini takdis eden liberalizm ile tam bir zıd kutup teşkil etmektedir. Bir tarafta ferdlerin serbestisine istinat eden ferdiyetçi prensip, diğer tarafta da cemiyet bağlılığına dayanan kollektif (mâşerî) prensip arasındaki bu iki zıd kutbun ortasında iktisat nizamlarının sayısız intikal ve mutavassıt şekilleri mevcuttur. Bunlar tıpkı iki ayrı rengin derece derece birbirlerine karışmaları gibi, bir gerginlik silsilesi şeklinde bir kutuptan diğerine, ferdiyetçi prensibinden kollektif prensibe akıp giderler.

Almanyada iktisat nazariyatı sahasında Marxizmin hataları ilmen çoktan anlaşılmiş olup bugün oradaki gerginlik silsilesinin

liberalizm ve sosyalizm kutupları birbirlerine mümaşat ederler, anlayışla yakınlaşma gösterirler. Bunlar Neoliberalizmus (Yeni liberalizm) ve Neusosyalizmus (Yeni sosyalizm) şekillerinde çok mutedil iktisadî ve içtimâî programlarla birbirlerinin karşısında bulunuyorlar. Almanyada liberaller olsun, sosyalistler olsun her iki zümre karşılıklı şekilde birbirlerinin bazı fiilî isteklerine karşı müsaadekârlıkta buldukları için yolun ortasında bir noktada birleşiyorlardı; yani piyasa ekonomisinin hem serbest hem teşkilâtlî şekilde devlet kontrolüne tâbi olmasını ve dolayısıyla sevk ve idare edilmiş bir halde bulunmasını kabul etmiş oluyordular. Netekim ulaştırma işleriyle şehirlerdeki şu, hava-gazi, elektrik işleri ekser büyük işletmeler bu cümledendir ve bunlar esasen sırf teknik bakımdan inhisarcı bir mahiyet arz etmektedirler. Bunun gibi bugün garp memleketlerinde cari olan içtimâî siyaset tedbirleri olduğu gibi kabul edilmekte ve münakaşa mevzuunu teşkil etmemektedir. Her iki taraf, yani ister işverenler ister işçi zümresi olsun, işçi sınıfının çalıştıkları yerlerde işletmelerin şahsî ve içtimâî meselelerinin müzakeresinde reye iştirak hakkını tanımaktadırlar. Şu kadar ki iktisadî işlerin müteşebbis (işveren) zaviyesinden yürütülmesi hususunda işçilerin de kararlara iştirakleri meselesi halihazırda çok ihtilâflı bir keyfiyet olmakta devam etmektedir.

İktisadî ve içtimâî politika ilmi bakımından iktisadî cereyanlar halitası meselesi, bir dünya görüşü problemi şeklinde değil, fakat sadece bir gayeye erişme meselesi olarak meydana çıkmaktadır.

İktisat nizamının daha ziyade ferdiyetçi prensibe veyahut daha fazla maşerî (kollektif) prensibe göre müsmir surette ayarlanması meselesinin halli, karşılıklı muayyen şartların hangi nisbet dairesinde muta olduğuna bağlıdır. İnhisar temayülünden uzak münferit iktisadî cüzütamlar da iktisadî bakımdan kâfi derecede yetişmiş olmak, teşebbüs kabiliyeti, spekülâtif beceriklilik, piyasayı ihata ve seyyaliyet bu bakımdan geniş ölçülü iktisadî *serbestinin* en mühim şartlarını teşkil ederler. Bunun karşısında ileri derecede bir iktisadî bağlılığın en mühim şartını halkın yüksek içtimâîlik şuuru, büyük bir içtimâî disiplin ve içtimâî ahlâk bakımından feragat hissi teşkil eder. Bu iki taraflı şartların hangi nisbet dairesinde muta bulunduğunu hesaba katmayan her iktisat nizamı, müfrit iktisadî serbestî cephesinde sınıf mücadelesinden, zümre Hodgâmlığmdan ve hususî sermayenin halkın çalışma kuvvetini istismarından mütevellit bir inhilâlden korkmalıdır. Diğer taraftan müfrit bir iktisadî bağlılık, kırtâî betaat, idarede terakki kudretinin fikdânı ve Devlet kapitalizmi tarafından cebren çalıştırılan işçilerle millî

iktisadın felce uğraması tarzında tecelli eden öldürücü bir tehlike manzarası arzeder.

Ferdîyetçi ve maşerî düşüncenin bu suretle ifrata vardırılmasından ileri gelen mahzurlara mukabil her iki istikamette iktisadî faydelerin üstün gelmesi de mühimdir; yalnız bunun için her ikisinin mezkûr karşılıklı şartların durumile kendilerine tayin edilmiş olan hududu aşmamalıdır. Bu takdirde bahsi geçen faydeler o iktisat nizamının muayyen vazifelerin ifası için fevkalâde elverişli kılar; diğer taraftan bu gibi vazifelerin mevcudiyeti de halkın iktisat nizamında serbesti ile bağlılığın optimal dozu üzerinde müessir olur.

Netekim bu mânada kâfi derecede bağlı olan bir sosyal iktisat nizamı, merkezî bir plâna göre kabili idare olduğundan şiddetli ve âni olarak zuhur edebilecek içtimaî bir ihtiyacı her zaman sür'atle karşılayabilmektedir. Bilhassa harbde ve harb tehlikesi halinde bu sayede birdenbire artan silâh imalatı için büyük bir randıman kabiliyeti mevcuttur ve kıtlığa tahammül kabiliyeti yükselir. Diğer taraftan kâfi derecede iktisadî serbesti kendine hâs bir takım faydeler sağlar : Terakki hamleleri çoğalır, kolayca değişebilen ve hususiyetler arzeden ferdî ihtiyaç, sosyal ekonominin kesafeti ve aksüamel hassasiyeti sayesinde sakin zamanlarda daha geniş ölçüde karşılanabilir.

Bütün bu hususları dikkate alırsak kutbî tezad arzeden serbesti ve bağlılık prensiplerinin iktisadî bakımdan gayeye uygun kaynaşma nisbeti diye tavsif edebileceğimiz meselemiz her iki tarafta faide ve mahzurlar arasındaki farkların tesbitine müncer olacaktır : Bu mukayese aynı zamanda mevzuubahs sosyal iktisat nizamının muayyen bir devirdeki vazifelerini de dikkate alacaktır. Bununla beraber hürriyet ve cemiyet sentezimizin bu yoldan elde edilecek müvazenesi daima gayri müstakardır : İzah edilen fiilî şartlar ve vazifeler bakımından husule gelen tahavvüller iki kutbun uzvî terkiibinde bir iktisat nizamının serbesti ve bağlılık unsurları arasındaki, maksada uygun ihtilât nisbetini kolayca değiştirebilirler. Nitekim müşterek buhran ve felâket zamanlarında disiplin ve içtimailik şuru artmaktadır; filhakika kuvvetli kollektif iktisadî bağlılıkların harp zamanlarında prensip itibarile tefevvuk arzetmesini bir bakımdan bu cihet izah eder. Mamafih bu gibi tahammül tecrübeleri atlatıldıktan sonra hâdiseler yine tamamen değişebilir. Hem yalnız muhtelif zamanlarda değil, muhtelif memleketlerde ve hattâ aynı memleketin muhtelif iktisat şubelerinde ve mesleklerinde dahi her iki taraftaki şartlar çok defa pek değişiktir. Buna rağmen böyle bir vaziyette iktisadî tanzim siyasetinde imkân mertebesinde istikrar ve vahdeti muhafaza etmek en güç vazifelerdendir.

Bu suretle sevk ve idare edilen sosyal iktisat nizamının bünyesindeki tafsilâta burada temas edemeyeceğiz; bununla beraber millî iktisatta hürriyet ile cemiyet arasındaki uzvî terkip meselesini ilmin dahi *mutlak surette* cevaplandırmağa kadir olmadığımız bu mahdut mütalâalarımız kâfi derecede vuzuhla göstermiş olsa gerektir. Şurası muhakkak ki bu terkip iktisadî nizamlar için kabul ettiğimiz gerginlikler silsilesinin her zaman ortasında yer almaktan uzaktır. Bütün devirler ve memleketler için cari küllî bir reçete tertiplenemez. Her bir millî iktisat nizamının muayyen bir devirdeki vazifelerini ve fiilî şartlarını dikkate almak her zaman için zaruridir.

Bu iki prensibin ifrata götürülmesi millî iktisadın müsmiriyeti hakkındaki bu mütalâalarımızın iktisadî mantığına tamamiyle mugayirdir; bd ifratta muayyen derecelere varıldıktan sonra sosyal iktisat nizamında hürriyet ile bağıllık arasındaki nisbetin maksada uygunluk zaviyesinden tayinini istihdaf eden meselemiz filhakika ideolojik bir veçhe kazanır. Nitekim halkın içtimâilik şuurunun kâfi derecede dikkate alınmamış olması şeklinde tezahür eden, iktisadî bağıllıkta ifrat, muayyen derecelerden itibaren halkı felce uğratmak ve köle yapmakla kalmaz, fakat aynı zamanda onları siyasî esarete de götürür; bu takdirde halk hiç de benimsemediği gayeler uğrunda boyunduruğa sokulmaktadır. Diğer taraftan iktisadî serbestide ifrat, ki bize serbest piyasanın kendi kendini idare kabiliyetinin mübalâğa ile kıymetlendirilmesi tarzında görülmüştü, iktisadî bakımdan istismarı mucip olmakla kalmaz, içtimâî ahlâk bakımından zengin sınıfların kazanç hırsını ve merhametsizliğini intaç eder. İşte bu yoldan, önce yalnız iktisat mantığına aykırı görünen hususlar bizzarur siyasî ve — diğergâmlık kıstası ile ölçersek — içtimâî ahlâk pek çabuk haleldar olur. Bu cihet dâvamızın ehemmiyetini belirtir ve iktisat sahâsı dahilinde ortaya koymaya çalıştığımız esaslara göre halledilmediği takdirde husule gelecek büyük umumî tehlikeyi gösterir.